

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ПЕТРУК ЛЕДМИЛА ПЕТРІВНА

ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ
У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Спеціальність ІЗ.00.01 - теорія і історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

К И Ї В - 1 9 9 4

АВ 30.701

Робота виконана в Рівненському державному педагогічному інституті

Наукові керівники - доктор педагогічних наук, професор
МІТЯРОВ Борис Никифорович;
кандидат педагогічних наук
АНТОНЕЦЬ Михайло Якович

Офіційні опоненти - член-кореспондент АПН України,
доктор педагогічних наук, професор
БУТЕНКО Володимир Григорович;
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
БОНДАР Людмила Семенівна

Провідна організація: Волинський державний університет

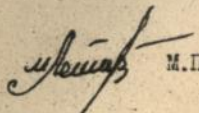
Захист відбудеться "23" вересня 1994 року
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АПН України за адресою:
252001, Київ, вул.Трьохсвятительська, 8

З дисертацією можна ознайомитись в науковій частині
інституту педагогіки АПН України

Автореферат розісланий "3" серпня 1994 року

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.П. ЛЕГКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах утвердження державотворчих процесів в Україні зростає роль історико-педагогічної науки, покликаної відродити у шкільній практиці прогресивні традиції народу у справі навчання і виховання підростаючого покоління. За такого підходу успішною буде реалізація державної національної програми "Освіта" /Україна XXI століття/ та Закону України про освіту, в якому зазначається, що освіта в Україні повинна "...ґрунтуватися на засадах гуманізму, національної самосвідомості, взаємоповаги між націями і народами"¹.

Одним з важливих завдань педагогічної науки є дослідження шляхів творчого впровадження передових педагогічних традицій народу в навчально-виховну практику школи з метою збагачення змісту її діяльності національно-культурними та загальнолюдськими цінностями.

Школа стане істинно народною тоді, коли у ній домінуватиме учитель, який володіє майстерністю виховання дітей на дійсно народній основі і буде спроможний формувати в учнівській молоді високий рівень національної гідності і самосвідомості, почуття громадянськості і патріотизму.

Випробуванням орієнтиром у розв'язанні цих завдань є прогресивна теоретична і практична спадщина відомих вітчизняних педагогів і діячів культури минулого - Г.С.Сковороди, Т.Г.Шевченка, О.В.Духновича, К.Д.Ушинського, С.Ф.Русова, М.П.Драгоманова, І.Я.Франка, Лесі Українки та багатьох інших. Гідним продовженням їх прогресивних поглядів є творча спадщина видатного педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського /1918-1970/, освіт-

1. Закон України про освіту // Освіта. - 1991. - 25 червня.

ньо-виховна теорія і практика якого ґрунтується на творчому використанні багатого потенціалу народної педагогіки, моральних цінностей, що створив і зберіг упродовж своєї історії народ.

Повернення до виховного досвіду народу, до його багатих традицій – одна з передумов того, щоб школа, яку В.О.Сухомлинський вважав "святиною і надією народу" була "головним скульптором його душі". Однією з провідних у педагогічній системі В.О.Сухомлинського є проблема виховання трудолюбивої і духовно багатішої особистості, здатної усвідомлювати себе "як громадянина, як хранителя духу народу, його ідей, його багатства і цінностей, його неминучої величі"¹.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського відзначається надзвичайною різноплановістю і яскраво вираженим новаторським характером. Немало аспектів його педагогічної теорії і практики вже досліджені на достатньому науковому рівні. Так, проблемам патріотичного, ідейно-морального, громадського, шкільно-сімейного, трудового, естетичного виховання та їх взаємозв'язку присвячені дисертаційні роботи Будняк Т.Г., Лоскутова В.О., Попандопуло Є.Є., Кривошеєнко К.Є., Базилевич Н.Г., Левківського В.М., Тушкіної Г.П., Бика А.С., Бондар Л.С., Соколовської О.С.; проблемам дидактики – Василенка В.А., Свиридова В.Є., Веденської Г.О.; формування учнівського колективу – Позинкевич Р.О.; етико-педагогічним поглядам та філософським основам спадщини педагога – Карпова Н.Л., Сіднева Л.М.; індивідуального підходу до школярів – Абрамова Л.В.; гуманізації управління школою – Остапівського І.Є.

Методологічні основи педагогічної концепції В.О.Сухомлинського, загальні аспекти його виховної практики, гуманізація процесу

¹ Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.2. – К., 1976. – С.338.

навчання і виховання, взаємозв'язок особистості і суспільства стали предметом спеціальних досліджень ряду зарубіжних вчених-педагогів, а саме: Мар'ян Библюк /Польща/, Лучіян Мілков /Болгарія/, Грош Урсула, Шгайнік Р.І., Еріка Гартман /ФРН/.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і на сучасному етапі продовжує привертати увагу науковців і педагогів практиків. В останні роки з'явилось немало праць, присвячених її дослідженню /Антонець М.Я., Борисовський А.М., Бондар В.І., Бутенко В.Г., Зязюн А.І., Мазуркевич О.Р., Мухін М.І., Сухомлинська О.В., Савченко О.Я., Ярмаченко М.Д./.

Актуальним для розвитку сучасної педагогічної науки і практики є і етнопедагогічний доробок В.О.Сухомлинського. Окремі його аспекти розглядаються в наукових розвідках Антонця М.Я., Барабаша В.П., Бамбукіна О.П., Біка А.С., Волкова Р.Н., Ликова Н.В., Мітєрова Б.Н., Розенберга А.Я., Стельмаховича М.Г., Стельмухова Д.Д. Однак аналіз вже наявних публікацій засвідчує, що проблема виховання школярів засобами народної педагогіки не була ще предметом спеціального історико-педагогічного дослідження.

Виходячи з актуальності та недостатньої наукової розробленості етнопедагогічного аспекту у спадщині В.О.Сухомлинського нами і обрана тема: **ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМИНСЬКОГО.**

Об'єктом дослідження є науково-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, а предметом - теорія і практика виховання школярів засобами народної педагогіки.

Мета дослідження полягає в аналізі творчої спадщини В.О.Сухомлинського з позиції виховання школярів засобами народної педагогіки та показі значення його досвіду для сучасної освітньо-виховної теорії і практики.

Мета, об'єкт та предмет дослідження визначили такі завдання:

1. Дослідити передумови становлення і розвитку етнопедагогічних поглядів В.О.Сухомлинського.
2. Розкрити народознавчу сутність педагогічної системи В.О.Сухомлинського.
3. Проаналізувати зміст, форми та методи фольклорного виховання учнів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського.
4. Узагальнити досвід творчого використання етнопедагогічного доробку В.О.Сухомлинського в сучасній шкільній теорії і практиці.

Методологічною основою дослідження є філософські положення про місце і роль історичного досвіду в розвитку наукових знань, про залежність суспільного прогресу від рівня пізнання та засвоєння класичної наукової і народної педагогічної спадщини.

Для розв'язування поставлених завдань використовувався комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження: системного аналізу літературних джерел та архівних матеріалів, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація і класифікація педагогічних явищ, фактів та історичних подій.

Джерела дослідження. Джерелознавчу базу дослідження склали такі їх основні групи: 1/ наукові праці, художні твори-мініатюри /казки, оповідання, легенди, бувальщини, новели, притчі/, статті В.О.Сухомлинського, що публікувалися в різноманітних газетах та журналах, магнітофонні записи, листи педагога; 2/ документи Центрального державного архіву вищих органів влади України /ЦДАВО/ та Кіровоградського обласного архіву, матеріали меморіально-педагогічного музею В.О.Сухомлинського при Павлівській середній школі Онупріївського району, Кіровоградської області; 3/ історико-педагогічна література з досліджуваної проблематики: праці про читтєвий та творчий шлях В.О.Сухомлинського, спогади про ньо-

го, сучасні дослідження в галузі етнопедагогіки.

Наукова новизна роботи полягає у виявленні та аналізі шляхів і напрямів творчої реалізації В.О.Сухомлинським гуманістичних цінностей української етнопедагогіки в навчально-виховному процесі школи.

Теоретична значущість роботи полягає у встановленні взаємозв'язку педагогічної концепції В.О.Сухомлинського з досвідом народного виховання, у показі його як складової частини педагогічної системи В.О.Сухомлинського і невичерпного джерела науково-педагогічних пошуків вченого. Розкривається зміст, форми та методи виховання школярів засобами народної педагогіки. Зроблена спроба розкрити народознавчу сутність педагогічної системи В.О.Сухомлинського і визначити його внесок у розвиток етнопедагогіки.

Практична значущість дослідження полягає у вичлененні і аналізі методики роботи Павлівської середньої школи ім. В.О.Сухомлинського з виховання школярів засобами народної педагогіки, окремі елементи якої можуть бути творчо використані учителями шкіл, викладачами середніх спеціальних і вищих учбових закладів при підготовці та проведенні уроків з розвитку мови, при розробці курсів і спецкурсів з етнопедагогіки та народознавства, а також у лекційно-методичній роботі з педагогічними працівниками.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, застосуванням різноманітних взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних визначенню об'єкту, предмету, меті і завданням дисертації, кількісним і якісним аналізом значного теоретичного і емпіричного матеріалу, архівних, літературних та інших джерел.

На захист виносяться:

1. Наукове обґрунтування В.О.Сухомлиньським необхідності системного використання засобів народної педагогіки в навчально-виховній роботі школи.

2. Методика виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В.О.Сухомлиньського.

3. Умови та шляхи творчого впровадження етнопедагогічного досвіду В.О.Сухомлиньського в сучасній педагогічній теорії і практиці.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом їх публікацій в різноманітних педагогічних виданнях, у виступах та обговореннях на міжнародних і міжрегіональних науково-практичних конференціях "Сучасні проблеми історико-педагогічних досліджень" /Москва, 1992/, "Використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлиньського в навчально-виховному процесі вузу і школи" /Рівне, 1993/, Всеукраїнських читаннях "Пріоритетні проблеми естетичної освіти молоді в сучасних умовах" /Херсон, 1993/, "В.О.Сухомлиньський - видатний педагог-новатор" /Рівне, 1988/, "Духовний розвиток особистості засобами мистецтва" /Чернігів, 1994/, "Історичні аспекти розвитку освіти в Україні становлення творчої особистості учителя" /Рівне, 1991/, а також на засіданнях кафедри педагогіки Рівненського державного педагогічного інституту, на курсах підвищення кваліфікації учителів, батьківських конференціях у школах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ І ВИСНОВКИ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується вибір теми дослідження, розкривається її актуальність, об'єкт, предмет, мета, завдання, методологічна основа, методи і джерела дослідження, сформульовані наукова новизна, теоретична і практична значущість, викладаються положення, що виносяться на захист і дані про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі "Етнопедагогічні основи педагогічної концепції В.О.Сухомлинського" здійснюється аналіз понять "народна педагогіка" та "етнопедагогіка" в контексті трактування даних термінів відомими вітчизняними /О.В.Духнович, К.Д.Ушинський/ і сучасними вченими-педагогами /Г.Н.Волков, М.Г.Стельмахович/. Розкривається їх сутність і зміст, з'ясовуються їх спільні риси та істотні відмінності, зокрема зазначається, що зміст поняття "народна педагогіка" репрезентує емпіричні знання і досвід в галузі освіти та виховання будь-якого народу, а "етнопедагогіка" - це народна педагогіка певної етнічної спільності. Етнопедагогіка - це наука про народну педагогіку /Г.Н.Волков/. Отже, встановлюється конкретне наукове визначення терміну "етнопедагогіка" і її головне завдання, яке полягає в дослідженні мети, завдань, змісту, методів, форми та ефективних шляхів реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науковій освітньо-виховній теорії і практиці.

У розділі дається визначення і розуміння В.О.Сухомлинським сутності народної педагогіки, її традицій та засобів, тобто тих понять, що будуть предметом постійного аналізу в дисертації.

Такий аналіз здійснено з метою з'ясування сутності і змісту понять "народна педагогіка" та "етнопедагогіка", а також для обґрунтування того факту, що в дослідженні робиться акцент на

використанні терміну "етнопедагогіка", хоч сам В.О.Сухомлинський не користувався ним, однак вчений, як показує аналіз його науково-педагогічного досвіду, активно здійснював творчий відбір всього прогресивного, що є в етнопедагогіці українського народу для впровадження у власну науково-практичну діяльність.

Шляхом аналізу літературних джерел, листування, спогадів, архівних матеріалів, бесід з близькими і знайомими Василь Олександровичу людьми характеризується процес становлення і розвитку етнопедагогічних поглядів В.О.Сухомлинського, вичленяються фактори, що вплинули на формування гуманістичного педагогічного світогляду, до яких належали:

- гуманний досвід виховання в родині Сухомлинських на основі використання традицій української народної педагогіки;
- органічна єдність і взаємодія родинно-сімейного виховання з природним середовищем, залучення до якого розпочиналось з ранніх років;
- вплив зарубіжної та вітчизняної класичної педагогічної спадщини. Педагогічні погляди Я.А.Коменського, Й.Г.Песталоцці, Ж.Ж.Руссо, Й.А.Дістерверга, Януша Корчака, Г.С.Сковороди, К.Д.Ушинського, Л.М.Толстого допомогли педагогу осягнути, переосмислити глибокі педагогічні істини, закладені в народній мудрості і творчо реалізувати їх у практичній діяльності;
- народна мораль, етика та етикет, які засвоював молодий і зрілий педагог В.О.Сухомлинський протягом всього життя. "У невичерпному джерелі народної моралі, - вважав В.О.Сухомлинський, - нам треба черпати духовну енергію, справжню людяність, дружбу і товариськість, братство вільних народів"¹.

1. Сухомлинський В.О. Моральні цінності сім'ї // Вибр.твори: У 5-ти т. - Т.5. - К., 1977. - С.42.

Особливість формування етнопедагогічного світогляду В.О. Сухомлинського полягає у тому, що народну педагогіку він засвоював не з теоретичних джерел, а сприймав і вбирав її упродовж всього життя, бо ріс і виховувався у простій селянській родині, хліборобській сім'ї, де з діда-прадіда шанували працю, любили і використовували у вихованні дітей філософські і поетичні традиції українського народу. Цей складний і багатограний процес становлення етнопедагогічних поглядів В.О.Сухомлинського завершується глибоким усвідомленням ідей народної педагогіки як ідейно-моральних, художньо-образних цінностей, в яких акумулювався тисячолітній досвід народу. Одним з головних завдань школи є, на думку вченого, глибоке вивчення і впровадження їх в сучасну навчально-виховну практику.

В.О.Сухомлинський був глибоко обізнаний з досвідом народного виховання, історією, культурою, звичаями і традиціями українського етносу, а також мав глибокі енциклопедичні знання про людину, народ і націю і дуже рано зрозумів, що виховання патріотизму, громадянськості, національної самосвідомості школярів неможливе без емоційного, небайдужого ставлення до народних джерел.

В основу педагогічної концепції В.О.Сухомлинського покладені гуманістичні, народознавчі та демократичні ідеї, принципи, положення та підходи.

У 50-і і особливо 60-і роки, в період тотального забуття національно-культурних та історичних цінностей народу, В.О.Сухомлинський послідовно боровся за збереження в людині всього людського, за відродження традицій народної педагогіки в навчально-виховному процесі школи, що знаходило конкретне вираження у рідній мові, фольклорі, національних святах, звичаях і обрядах, народному мистецтві, дитячих іграх та іграшках, родинно-побутовій

культури.

Народну педагогіку В.О.Сухомлинський вважав зосередженням багатоголікового досвіду народу в галузі освіти і виховання, найбільш надійною і ефективною системою формування гуманної, активної і трудолюбивої особистості, здатної реалізувати у своїй діяльності ідеали добра, волі, честі, совісті. Всі теоретичні і практичні висновки педагог звіряв з позитивним досвідом народної виховної практики. Гуманістичні педагогічні погляди вченого органічно пов'язані з народною педагогікою, народним світосприйняттям, українською культурно-історичною і національною системою виховання.

Виховання людини як творця життя і всіх благ є провідним мотивом усієї педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. Здатність до творчого впливу на навколишню дійсність він розглядає як найвищу якість особистості, оскільки сама людина є творцем усіх земних багатств. До такого ж висновку підводить нас народна філософія та народна педагогіка.

В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював безпосередній зв'язок між народною педагогікою та школою. Називаючи школу "народним вогнищем виховання", він вважав її місцем, де реалізуються народні погляди на людину, як найвищу життєву цінність, і виховується людське в людині, що, по суті, є основним змістом народної моралі. Завдання школи педагог бачав не тільки в тому, щоб давати кожному вихованцеві знання, необхідні для повноцінної трудової та громадської діяльності, а й - щастя особистого духовного життя, яке неможливе без повноти внутрішнього духовного світу, радості праці і творчості, без почуття власної гідності, честі, гордості. Саме така школа буде справжньою "духовною колискою народу".

Народознавчі основи педагогічної системи В.О.Сухомлинського розкриваються при аналізі таких суттєво значущих компонентів його етнопедагогічної спадщини, як народне дитинознавство, народна педагогічна деонтологія та родинно-сімейна педагогіка.

Народне дитинознавство В.О.Сухомлинський розглядає як сукупність добутих народом емпіричних знань про особливості фізичного, психічного розвитку дитини та досвід їх використання у виховній практиці. Аналіз педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського дозволяє виділити декілька джерел дитинознавства, а саме: фольклор, прикладне мистецтво, святкові обряди, традиції трудового і сімейного виховання. В.О.Сухомлинський один з перших поставив питання про можливість і необхідність використання народного мистецтва, зокрема музичного, як засобу пізнання духовного світу школяра. Значне місце в "народному дитинознавстві" відводиться аналізу таких важливих факторів, що впливають на розвиток дитини, як природне середовище, залежність індивідуальних особливостей дитини від складних явищ життя, спадковості, взаємин між членами родини та їх вчинки. Вони досить чітко зафіксовані і відображені в таких засобах народної педагогіки, як прислів'я та приказки /"Ниточка веде до клубочка", "З ким поведешся, від того й наберешся", "Яблуко від яблуні далеко не відкотиться", "Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти" тощо"/.

Особливе місце в етнопедагогіці В.О.Сухомлинського належить вихованню у школярів почуття повинності і обов'язку, яке він розглядав як найважливішу суспільно-політичну проблему. У поглядах В.О.Сухомлинського на деонтологію розвиваються традиції народної етики, в якій найголовніша ідея - утвердження людської повинності. Вчений визначає такі види обов'язку: обов'язок людини перед людиною, перед батьківщиною, обов'язок батька і матері

перед дітьми, обов'язок дітей перед батьками, обов'язок особи перед колективом, обов'язок перед вищими моральними принципами. Говорячи про обов'язок людини перед суспільством, педагог зазначав: "Суспільство повинно стати для дитини особистим. Саме з того моменту, коли суспільство стане особистим, людина починає оплачувати б орг за право брати з того джерела, над справжньою ціною якого вона ніколи не задумувалась, якби не побачила вже в дитинстві плоди власної праці для суспільства"¹.

Аналіз сформульованих ним повчань, моральних заповідей, принципів, правил та норм поведінки, тобто того, що повинна робити людина і чого ні, "Десять не можна", "Дев'ять негідних речей", правила циклу "Соромся", дає право стверджувати, що В.О.Сухомлинський постійно спирався на світоглядні основи народної моралі, етики та етикету.

У розділі висвітлюються народознавчі аспекти такої важливої складової частини етнопедагогічного доробку В.О.Сухомлинського, як "родинно-сімейна педагогіка". Йдучи за традиціями народної педагогіки, В.О.Сухомлинський вважав батьків найпершими природними вихователями своїх дітей /"Три нещастя є в людини - старість, смерть і лихі діти", "Добрі діти - вінець, а погані - кінець"/. Проникнення в родинно-сімейну педагогіку дало В.О.Сухомлинському можливість більш глибоко дослідити і проаналізувати виховний потенціал сім'ї, з'ясувати умови успішного виховання дитини, а також обґрунтувати завдання, зміст і практику шкільно-сімейного виховання.

У другому розділі "Виховання школярів засоба-

1. Сухомлинський В.О. Матеріали до книги "Виховання підлітків" // ЦДАВО України. - Ф.5097, оп.1, спр.713. - Арх.9.

ми української етнопедагогіки у творчій спадщині В.О.Сухомлинського" - висвітлюється науково-практичний досвід В.О.Сухомлинського з використання засобів народної педагогіки в навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи; зроблений науково-педагогічний аналіз основних теоретичних положень та ідей педагога про місце та роль засобів народного фольклору, традицій народної педагогіки у шкільній практиці; розкривається значення основного засобу етнопедагогіки - рідної мови, а також показано шляхи творчого використання його ідей в роботі сучасної школи.

Василь Олександрович вважав рідну мову тим золотим ключиком, за допомогою якого перед дитиною відкриваються джерела народної мови, завдяки якій людина прилучається до історії і духовності рідного народу. Любов до материнської мови педагог розглядає як найсвятіше почуття людини. У науково-педагогічному досвіді В.О.Сухомлинського слово рідної мови - це не тільки засіб спілкування, а й могутній інструмент в руках наставника, яким облагороджується почуття дитини, її думки і переживання. Василь Олександрович вважав, що виховання словом - найскладніше і найважче з усього, що є в педагогіці.

Особливо цінним у педагогічній системі В.О.Сухомлинського є активне використання усіх жанрів народного фольклору, в якому найповніше і найвиразніше відображаються педагогічні погляди народу, турбота про виховання майбутніх поколінь, зосереджується висока моральність і духовність людини.

Серед усієї різноманітності використаних В.О.Сухомлинським жанрів народного фольклору, найглибше наукове обґрунтування отримала казка, що є квінтесенцією педагогічного світогляду і моральним кредо вченого. У народній казці зосереджені вироблені народом виховні кодекси, які магічно діють на дитячу психологію

і свідомість, а також вселяють у дитячі душі любов до краси рідного слова, до природи, сприяють створенню культурів добра, позитивних вчинків, кмітливості, милосердя. В.О.Сухомлинський називав казку духовним багатством народної культури, пізнаючи яку дитина доторкається серцем до життя народу. Власною плідною педагогічною діяльністю В.О.Сухомлинський показав, як доцільно використовувати казку в різних варіантах залежно від поставленої мети. Через казку можна пояснювати дітям складні явища життя, розігрувати повчальні педагогічні ситуації і використовувати її як метод педагогічного впливу.

Разом зі своїми колегами-однодумцями В.О.Сухомлинський розробив багатоступеневу систему підготовки школярів до створення власних казок, що починалися з уроків-роздумів серед природи, читання власних казок, художньої літератури, бесідами про живопис та музику, і завершувалась найцікавішим видом роботи - складанням і колективним обговоренням власних казок-оповідань. Виховуючи любов та інтерес дітей до складання казок, В.О.Сухомлинський уміло використовував цю особливість у навчальному процесі, зокрема з метою покращення читання і орфографії учнів, для зміцнення пам'яті, розвитку мови, творчої уяви і фантазії. Виховання казкою в науково-педагогічному досвіді В.О.Сухомлинського є найефективнішим засобом впливу на емоційну сферу дитини, на формування її морально-етичних переконань.

У педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського приділено багато уваги розвитку духовності дитини, яка неможлива без народної пісні і музики. У пісні розкривається краса душі народу, її мова - це мова почуттів, що стверджує поетичне бачення дитиною навколишнього світу і є живою ланкою між поколіннями. Використання музики і народної пісні у виховному процесі сприяє вироб-

ленню у дітей потреби збиратися разом, слухати музику природи, проводити аналогії музичних звуків зі звуками природи, створювати власні мелодії і слова. В.О.Сухомлинський продовжує традиції народного фольклору науково-художнім одухотворенням і поетизацією людської праці і природи. Педагог наочно доводить, що такий важливий науково-педагогічний принцип, як взаємозв'язок емоційного і інтелектуального в навчанні та вихованні дітей може найефективніше зреалізуватися через народне мистецтво, зокрема, пісню та музику. В.О.Сухомлинський вважає народну пісню найдієвішим засобом народної педагогіки, який здатний ефективно впливати на формування емоційної, інтелектуальної та естетичної сфер розвитку дитячої особистості.

Важливим елементом національної культури є народна гра, в якій домінує філософія пізнання, думки, розуму, дії, праці, руху, моралі і краси. В.О.Сухомлинський розглядає народну гру, як надзвичайно серйозну і гуманну школу виховання дитини, як ведучий вид діяльності в молодшому та підлітковому шкільному віці, тому так активно використовував її в навчально-виховному процесі, надаючи перевагу сюжетно-рольовим іграм. Педагог керувався спеціальними педагогічними принципами організації гри: залучення всіх дітей, створення ігрової ситуації, добровільність участі кожного учасника, розвиток ігрових здібностей та інтересів дітей, наявність вимог, забезпечення почуття господаря гри, створення демократичного стилю керівництва нею.

Досить багато уваги приділено у досвіді В.О.Сухомлинського використанню дидактичних та виховних цінностей народних загадок. Василь Олександрович склав спеціальний "Задачник для неухажливих", в якому поміщено біля 200 задач-загадок, взятих з народної педагогіки. Більшість з них не потребує арифметичних дій, бо, насам-

перед, вчить мислити. "Ці задачі-загадки - незамінний скарб тренування розуму", - стверджував учений¹. Тримаючи зв'язок з народним фольклором, В.О.Сухомлинський представив чудові взірці використання цього дорогоцінного скарбу в дидактичних та виховних цілях.

Використовуючи систему вироблених українським народом фольклорних жанрів, В.О.Сухомлинський виховував у дітей любов до рідного краю, повагу до батьків, людей праці, бережливе ставлення до природи, гуманізм, майстерне володіння скарбами рідного слова, гармонію духовного та фізичного здоров'я. Народні повчання, афоризми, пісні, ігри, казки, легенди, перекази, загадки як перлини творчості народу допомагали вченому-педагогу передавати дітям багатовіковий досвід поколінь.

Важливою складовою етнопедагогічного доробку В.О.Сухомлинського виступає ефективне використання народних традицій, звичаїв, свят та обрядів в системі виховної роботи Павлівської середньої школи. Народні традиції, звичаї, свята та обряди В.О.Сухомлинський вважав цінним засобом громадського, трудового і морального становлення особистості. Василь Олександрович використовував їх як для досягнення певних конкретних цілей, так і для створення атмосфери святковості, краси, урочистості і духовності.

Одна з особливостей етнопедагогічного підходу В.О.Сухомлинського до виховання полягає у тому, що він зумів організувати дитяче життя у школі на основі народознавчого календаря, структурними компонентами якого є елементи регіонального фольклору, природно-кліматичні, землеробські, сімейно-побутові озна-

1. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям //Вибр. твори: У 5-ти т. - Т.3. - К., 1977. - С.146.

ки і народна медицина.

Систематизуючи і узагальнюючи народознавчі традиції Пав-
лівської середньої школи, можна виділити наступні їх три основ-
ні групи: трудові, родинно-сімейні та морально-етичні. Важлива
роль у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського відводиться вив-
ченню та впровадженню в систему роботи школи традицій трудового
виховання, які він називав "одвічними традиціями народної педа-
гогіки", бо народна педагогіка розглядає підготовку підростаючо-
го покоління до праці як найвизначальнішу проблему виховання:
"Особливе місце в житті нашого колективу посідають трудові тра-
диції, завдяки їм праця набуває романтичного забарвлення, су-
проводиться яскравими почуттями і переживаннями. Духовне підне-
сення, яке переживають діти в процесі праці, приносить радість,
праця і частя зливаються, стають моральним багатством"¹.

Педагог послідовно відстоює культ жінки-матері. У структу-
рі українського родинного життя жінці, особливо жінці-матері,
завжди належало почесне місце /звідси і Україну називають ма-
тір"ю або ненею/. У Павлівській школі був створений справжній
духовний культ матері, бо повага і любов до матері, на думку
педагога, є найвищим проявом людяності, перевіркою на зрілість
і гідність.

Методику роботи Павлівської середньої школи урізноманітно-
вали традиції морально-етичного та краєзнавчого спрямування,
серед яких треба виділити такі: повага до старших людей; вшану-
вання пам'яті полеглих; бережливе і чуйне ставлення до всьо-
го живого в природі; виховання любові до рідної мови, книги,

1. Сухомлинський В.О. Система навчально-виховної роботи серед-
ньої школи //ЦДАВО України. - Ф.5097, оп.І, спр.177. - Арк.10.

народного мистецтва. У практичному житті Павлиської школи ці традиції реалізувалися через проведення свят та обрядів, саме: День невідомого героя, закладання "Саду вдячності", "Саду героїв", "Саду дружби", свято птахів, свято квітів, зимове свято сніжного містечка, свято весни, пісні, мови, книги.

Активно впроваджуючи у практику виховної роботи самобутні традиції українського народу, В.О.Сухомлинський застерігав від стандартів і шаблонів, бо вважав, що кожна школа повинна мати своє обличчя, свої звичаї, свята та обряди.

Освітньо-виховний досвід В.О.Сухомлинського, що ґрунтується на систематичному і послідовному використанні традицій та засобів народної педагогіки, є надзвичайно важливим і актуальним для розвитку сучасної педагогічної науки і шкільної практики.

Такі творчі знахідки В.О.Сухомлинського, як "Школа радості під блакитним небом", Уроки мислення в природі, Культ Багьківщини, матері, мови, книги, "Сад вдячності", "Сад героїв", "Сад дружби", "Острів чудес", Кімната думки, Кімната казки, "Павлиські казки", апробовані в практичній діяльності педагогічного колективу Павлиської середньої школи, стали надбанням переважної більшості шкіл Кіровоградської області і всієї України.

У навчально-виховний процес сучасної школи органічно вплітаються уроки народознавства, етнопедagogіки, фольклору, краєзнавства, народних ремесел, відзначення народних свят тощо.

Живуть і творчо розвиваються етнопедagogічні ідеї, задуми, поради і рекомендації В.О.Сухомлинського в системі виховної роботи сучасної Павлиської школи, практика якої продовжує бути насиченою народознавчим змістом, народними традиціями, звичаями і обрядами, поширеними у центральному регіоні України. Ініціативами таких пошуків виявились учителі початкових класів /Богда-

нова О.В., Лідкова С.М., Берун К.М., Вергун В.Я., Свистун Т.М./.

В педагогічну практику цих вчителів органічно вплелися такі форми роботи, як уроки мислення серед природи на теми: "Горобина восени", "Криниця", "Калина так хизується красою", уроки розвитку мислення "Казочки золотої осені", "Світ маленьких гуліверів", традиційні свята Казки, Урожаю, Книги, Пісні.

Особливої уваги і поглибленого вивчення заслуговує методика творчого використання народознавчих ідей В.О.Сухомлинського окремими вчителями-практиками Кіровоградської області, а саме: Н.А.Калініченко, директора Комішуватської середньої школи Новоукраїнського району, заслуженої вчительки України, кандидата педагогічних наук; В.Г.Годлевської, вчительки початкових класів Комішуватської середньої школи Новоукраїнського району; О.В.Хоменко, вчителя-методиста Олександрійської СШ № 1; Л.В.Масаніно, класного керівника СШ № 17 м.Кіровограда; М.П.Лукомця, старшого вчителя, класного керівника Деревіївської середньої школи; Л.О.Мініної, вчительки російської мови і літератури Богданівської середньої школи Онуфріївського району. Плідною педагогічною діяльністю вони збагачують методику роботи сучасної школи новими оригінальними формами. Серед них: мандрівки у природу, уроки доброти, уроки совісті, рукописні журнали дитячих творів, свято рідної мови, свято села, свято школи.

Широко використовуються в навчальних закладах шкіл ідеї В.О.Сухомлинського з удосконалення розумового виховання та розвитку пізнавальної активності учнів засобами народного фольклору /казка, загадка, прислів'я, приказка, афоризм/. Деякі вчителі початкових класів вважають, що використання казок є доцільним при вивченні будь-якого предмета. Окремі з них виділяють навіть спеціальну тему "Ця чарівна казка".

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського належить не історії педагогіки. Ідеї і практика талановитого педагога звернені до найважливіших проблем сучасності. Вони практично і теоретично серйозно обгрунтовані, доступно викладені, методично досконалі, відзначаються конкретним новаторським підходом.

Основні висновки дослідження.

Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В.О.Сухомлинського становить цілісну, логічно завершену і оригінальну педагогічну систему, в основу якої покладені наукові знання і творчий підхід педагога до реалізації гуманістичних цінностей української етнопедагогіки в навчально-виховній практиці школи. Основна сутність і характерні риси цієї системи виражаються у таких положеннях:

- Народна педагогічна мудрість - важливе джерело педагогічних поглядів та творчих пошуків педагога. Ідеї народної педагогіки органічно інтегрувалися в педагогічну теорію і практику В.О.Сухомлинського, змістовно і методично збагатили його педагогічну спадщину, визначили її самобутній і новаторський характер.

- Рідна мова, фольклор та традиції народної педагогіки - основні компоненти етнопедагогічного виховання у творчій спадщині В.О.Сухомлинського.

* - У розроблених педагогом змісті, формах та методах фольклорного виховання учнів основними напрямками є: 1/ виховання казкою; 2/ виховання засобами народного мистецтва /народна пісня, музика/; 3/ виховання на основі використання народної гри, загадок, задач-загадок, приказок, прислів'їв, афоризмів.

- Народні традиції, звичаї, свята та обряди - важливий за-

сіб громадського, трудового і морального становлення особистості учнівської молоді.

- Творче впровадження у практику виховної роботи засобів і традицій народної педагогіки, звичаїв, свят та обрядів як один із шляхів збагачення системи виховної роботи Павлівської середньої школи народознавчим змістом, новими оригінальними формами, нетрадиційними підходами до вирішення багатьох питань навчання і виховання учнівської молоді.

Аналіз науково-практичного досвіду В.О.Сухомлинського з позицій використання засобів народної педагогіки в навчанні та вихованні дітей дає підставу стверджувати, що при їх вмілому впровадженні ефективність навчально-виховного процесу значно зростає.

Характерними рисами системи "Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В.О.Сухомлинського" є її гуманістичне, народознавче і демократичне спрямування. Вона втілила в себе все те новаторське і прогресивне, що було до того часу в шкільній практиці та педагогічній науці.

Своєрідність і особливість даної системи витікає з того, що в умовах тотального забуття цінностей національної культури, ідеалів, норм і правил народної моралі В.О.Сухомлинський, внутрішньо протестуючи проти цього небажаного процесу, звернувся до невичерпних джерел народної мудрості. Народні казки, легенди, перекази, загадки, прилів"я, приказки, ігри, традиції, звичаї, свята та обряди, пісенна і музична народна творчість не тільки гармонійно увійшли в золотий фонд педагогічного досвіду учителів Павлівської середньої школи, а й стали тими базисними компонентами, навколо яких народжувалися все нові і нові осередки виховної роботи.

Вивчення і осмислення результатів народознавчої роботи дозволило В.О.Сухомлинському вийти на новий, більш високий рівень організації навчально-виховного процесу, який він розглядав крізь призму природовідповідних чинників особистості, що формується, а саме: відносини, потреби, інтереси, мета, мотиви, установки та ціннісні орієнтації. Це означає, що педагог стояв біля витоків народження якісно нової традиції в педагогіці, тобто освоював проблеми навчання, освіти та виховання не з потреб державно-суспільного стандарту, а з позицій розгортання внутрішніх потенцій особистості в умовах реальних міжособистісних відносин. Цінність етнопедагогічного досвіду В.О.Сухомлинського полягає насамперед у тому, що він показав шляхи розв'язання даної проблеми не тільки на рівні теорії, а і практики.

Дослідження шляхів творчого використання В.О.Сухомлинським невичерпних можливостей етнопедагогіки рідного народу значно розширює і поглиблює наші уявлення і знання про етнопедагогіку як науку, про її місце та роль в гуманістичному і демократичному оновленні і національному відродженні сучасного суспільства.

Теорією і практикою в галузі етнопедагогіки В.О.Сухомлинський повертає в педагогічну науку українські національні традиції виховання, чим активно сприяє створенню та розвитку істинно національної освіти і виховання в Україні.

Вивчення і впровадження етнопедагогічних ідей та рекомендацій В.О.Сухомлинського в практику роботи сучасної школи є особливо важливим і актуальним для педагогів-практиків, які перебувають у пошуках дійових і активних шляхів формування національно свідомої, духовно багатой і творчої особистості.

Виховна концепція В.О.Сухомлинського, побудована на вико-

ристанні загальнолюдських і національнокультурних цінностей, об'єктивно потребує і внутрішньо спроможна до подальшого саморозвитку. В реалізації її окремих елементів і положень особливо зацікавлена сучасна школа, однак підходи до її освоєння повинні бути надзвичайно відповідальними, природними, з урахуванням характеру і особливостей розвитку загальноосвітньої школи. Потрібно не забувати про те, що педагогічна теорія і практика В.О.Сухомлинського - це цілісне соціально-педагогічне та культурно-психологічне явище.

Дане дисертаційне дослідження не претендує на повне і всебічне розв'язання порушених в ньому питань. Багатогранна спадщина В.О.Сухомлинського, важливість і значимість якої актуалізується в період розбудови української національної школи, заслуговує на подальшу розробку. До перспективних напрямів дослідження цієї проблеми слід віднести: розробку народознавчого змісту педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, взаємозв'язок загальнолюдського і національного у вихованні, механізми функціонування і реалізації багатого потенціалу народної моралі, психології і культури в педагогічній теорії і практиці В.О.Сухомлинського.

Основні ідеї та положення дисертації відображені у таких публікаціях автора:

1. Проблеми духовного розвитку особистості засобами народної міфології у творчій спадщині В.О.Сухомлинського//Художня література у духовному розвитку особистості: Збірник матеріалів науково-практичних читань.- Ч.2.- Чернівці, 1994.-

- С.46 - 49.

2. Мова вчителя нехай цвіте народною мудрістю// Збірник

прислів'їв та приказок українського народу про навчання та виховання. - Рівне, 1993. - 23 с. /У співавт./.

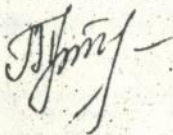
3. Етнопедагогічні основи педагогічної творчості В.О.Сухомлинського //Сучасні проблеми історико-педагогічних досліджень: Матеріали ХІ Сесії Наукової Ради з проблем історії освіти і педагогічної науки. - Москва, 1992. - С.216-218. /Рос. мовою/.

4. Організаційно-методичні аспекти народознавчої роботи у школі //Освіта і незалежна Україна: Тези доп. - Рівне, 1991. - С.79-80.

5. Народна педагогіка у підготовці майбутніх учителів // Історичні аспекти розвитку освіти на Україні і становлення творчої особистості вчителя: Тези доп. - Рівне, 1990. - С.18-19.

6. Творче використання ідей А.С.Макаренка і В.О.Сухомлинського в сімейному вихованні // А.С.Макаренко - видатний педагог-новатор: Тези доп. - Рівне, 1988. - С.63-64.

7. В.О.Сухомлинський про моральне виховання дітей засобами народної поетичної творчості //В.О.Сухомлинський - видатний педагог-новатор: Тези доп. - Рівне, 1988. - С.37-38.

458511

AB 30.701
AB 30.701